

سنبل الطیب

به فارسی «سنبل الطیب» و «علف گربه» و در کتب طب سنتی «سنبل هندی» و «سنبل الطیب» نام برده شده است. به فرانسوی *Valeriane officinale* و *Herbe aux chats* و به انگلیسی *Valerian* و *All-heal* گفته می‌شود. گیاهی است از خانواده *Valerianaceae*، نام علمی آن *Valeriana officinalis L*. می‌باشد.

مشخصات

گیاهی است علفی چندساله بلند و عمودی و بلندی آن تا 2 متر است. ساقه آن استوانه‌ای دارای شیارهای عمیق و پرزدار است. برگهای آن متقابل و به برگچه‌های زیادی تقسیم می‌شود. هر برگ 7-11 و گاهی بیشتر برگچه دارد. برگچه‌ها بیضی نوک‌تیز با قاعده پهن و دندانه‌دار است. گلها صورتی به‌طور گروهی در انتهای ساقه گل‌دهنده در اواخر بهار ظاهر می‌شود. از تمام اعضای گیاه اعم از اعضای هوایی و ریشه آن بوی مطبوعی متصاعد می‌شود که خیلی جالب و جاذب گربه است و گربه‌ها در اطراف گیاه روی زمین می‌غلطند و احساس لذت می‌کنند. ریشه‌های گیاه به صورت افشان به ساقه‌های زیرزمینی آن متصل است و به هم پیچیده می‌باشد و همین ساقه زیرزمینی و ریشه گیاه است که در طب سنتی به عنوان دارو مصرف می‌شود.

سنبل الطیب وحشی و صحرایی را معمولاً سنبل الطیب صغیر گویند، زیرا پس از کاشتن و پرورش دارای ارتفاع بیشتر و ساقه‌های بلندتری می‌شوند ولی خواص طبی

معارف گیاهی، ج 3، ص: 188

ریشه سنبل الطیب وحشی بیش از ریشه سنبل الطیب پرورشی است، به همین دلیل و به علت اینکه سنبل الطیب به حالت وحشی به قدر کافی و زیاد می‌روید اصولاً پرورش و کاشتن سنبل الطیب معمول نیست. برداشت ریشه سنبل الطیب غالباً در بهار قبل از رویش ساقه‌ها انجام می‌شود. معمولاً ریشه از گیاهانی که سن آنها بیشتر از 3 سال باشد برداشت می‌شود. معمولاً ساقه‌های زیرزمینی سنبل الطیب که پوشیده از ریشک است به قطعاتی به طول 5-2 سانتی‌متر که قطر ساقه زیرزمینی در حدود یک سانتی‌متر است در بازار عرضه می‌شود. رنگ ریشه سنبل الطیب پس از خشک شدن قهوه‌ای تیره است، طعم آن تلخ و خوش‌بو و معطر می‌باشد. نکته جالب این است که ساقه زیرزمینی و ریشه سنبل الطیب که تازه کنده می‌شود دارای بو و عطر کمی می‌باشد ولی پس از خشک شدن عطر آن خیلی بیشتر می‌شود.

سابقا از ریشه گونه‌های مختلف سنبل الطیب عطری گرفته می‌شده که به نارد¹ معروف بوده است و در کتب طب سنتی نیز در بعضی مدارک نام نارد و ناردین برای ریشه سنبل الطیب ذکر شده است.

نارد گیاه دیگری از همین خانواده است که در این کتاب شرح آن با نام سنبل رومی آمده است.

سنبل الطیب معمولا در جنگلها و حاشیه جریانهای آب و یا کنار گودالها می‌روید.

در مناطق مختلف اروپا و آسیا در کشمیر هندوستان و در ایران به‌طور خودرو دیده می‌شود. در ایران این گیاه در بعضی مناطق شمال غربی ایران در میشوداغ، دیده می‌شود.

ترکیبات شیمیایی

از نظر ترکیبات شیمیایی در سنبل الطیب وجود اسانس روغنی فرار، گلوکوزید و تعدادی آلکالوئید گزارش شده است. در ساقه زیرزمینی و ریشه‌های آن در حدود 0/83 درصد اسانس است. در ریشه تازه آن آلکالوئیدهای چاتی‌نین²، والرین³ و یک باز محلول در آب با فعالیت فیزیولوژیکی یافت می‌شود. ریشه‌های تازه

معارف گیاهی، ج 3، ص: 189

سنبل الطیب سه برابر بیشتر از خشک آن که در حرارت 40 درجه سانتی‌گراد خشک شده باشد، آثار دارویی دارد و اگر ریشه در 82 درجه سانتی‌گراد خشک شده باشد بکلی مواد مؤثرش از دست می‌رود و خاصیت دارویی ندارد.

بررسی دیگری نشان می‌دهد که اسانس سنبل الطیب دارای بورنیل ایزووالریانات⁴، بورنیل فورمات⁵، بورنیل استات⁶، بورنیل بوتیرات⁷، کامفن⁸، بورنئول⁹، پی‌نن و به علاوه دارای دو آلکالوئید چاتی‌نین و والرینین¹⁰ و یک گلی‌کوزید و رزین بوده و علاوه بر آن دارای اسیدهای والرینیک اسید¹، فورمیک اسید و استیک اسید می‌باشد.

¹ (1) Nard.

² (2) Chatinine.

³ (3) Valerine.

⁴ (1) Bornyl isovalerianate.

⁵ (2) Bornyl formate.

⁶ (3) Bornyl acetate.

⁷ (4) bornyl Butyrate.

⁸ (5) Borneol.

⁹ (6) Valerianine.

¹⁰ (7) Valeric acid.

ضمنا مقداری تانن و قند و سایر مواد و همچنین آلفا- متیل پیریل کتون¹¹ که ظاهرا مخدر است در آن وجود دارد [M .P .E .SE .A].

خواص - کاربرد

در چین و ژاپن از خیسانده ریشه سنبل الطیب در آب و یا از تنطور آن (خیسانده در الکل) به عنوان ضد اسپاسم و آرامبخش و مسکن و ضد هیجان و در برخی موارد نیز به عنوان تب بر استفاده می شود [هوبوتر، ایچی مورا، و کاریونه- کیمورا]. در برخی مناطق دیگر خاور دور از ریشه سنبل الطیب به عنوان محرک، بادشکن و ضد عفونی- کننده، ضد هیجان، ضد صرع، برای معالجه داء الرقص و برای رفع ناراحتی های اعصاب در ارتباط با اختلالات دوران جنگ به کار می رود. طبق تجربیات یکی از اطباء معروف طب سنتی که رساله پزشکی او منتشر شده است، ریشه سنبل الطیب در موارد تکرر ادرار¹² اثر مفید دارد.

در هندوچین بتنهایی و با دود دادن برای تسکین التهاب مصرف می شود

معارف گیاهی، ج 3، ص: 190

[کرووست و پتلو، پتلو].

ریشه سنبل الطیب طبق نظر حکمای طب سنتی ایرانی از نظر طبیعت گرم و خشک است و از نظر خواص معتقدند که بازکننده انسداد و گرفتگی های دماغی و معده و کبد و مقوی دماغ و دهانه معده و کبد سرد و گرم کننده آنها و درخشان کننده رنگ صورت و چهره و مقوی نیروی جنسی و نیروی ماسکه است. ترشح ادرار را زیاد می کند و در باز کردن عادت ماهیانه مفید است. سنگ مثانه را خرد می کند. برای خوشبویی دهان و سرفه های رطوبی، تنگی نفس، درد سینه، خفقان، قی، استفراغ بلغمی، تحلیل نفخ و گازها، استسقا، یرقان، درد طحال، ورمهای داخلی و بواسیر مفید است. اگر با افسنطین خورده شود اشتها آور و مقوی معده است و اگر با آب سرد خورده شود برای رفع آشفستگی و خفقان و نفخ معده نافع است. اگر با آب گشنیز به چشم مالیده شود برای رفع قرمزی چشم و تقویت بینایی و رویانیدن مژه ها و خشک کردن رطوبتها مفید است. یکی از اطباء قدیم به نام دکتر رضا، سنبل الطیب را برای دیابت غیر قندی بسیار مفید می داند و در این باره رساله ای نوشته است. شیاف آن در مهبل و همچنین نشستن در دم کرده سنبل الطیب برای باز شدن عادت ماهیانه نافع است. پاشیدن گرد آن برای التیام جراحتها مفید است.

سنبل الطیب برای کلیه مضر است و از این نظر باید با کتیرا خورده شود. مقدار خوراک آن تا 5 گرم است.

11) (8) -Methyl pyrrol ketone. a

12) (9) Polyurea.

تهیه گرد سنبل الطیب: ریشه سنبل الطیب را به مقدار مورد نظر گرفته خرد کرده و در گرم‌خانه 40 درجه سانتی‌گراد بخشکانند و نرم صلایه کنند و از الک سرپوشدار نمره 120 داروسازی رد کنند. این گرد از عوامل محرک و ضد تشنج است و مخصوصا در زنان اثر مفید دارد. مقدار خوراک آن 10-1 گرم است که به‌طور حب و یا مخلوط با مغز نان می‌خورند.

تهیه معجون سنبل الطیب: با گرد سنبل الطیب 1 گرم، گرد دارچین 32/0 گرم و به مقدار کافی عسل معجون سازند و 4 قسمت کرده به دفعات میل کنند. این معجون را تا 5 برابر اندازه‌های فوق می‌توان خورد. وجود دارچین برای آن است که طعم سنبل الطیب را کاملا بپوشاند و ممکن است به جای دارچین نعنا یا رازیانه مخلوط نمود.

گرد مخلوط سنبل الطیب: 4 گرم گرد ریشه سنبل الطیب و 4 گرم گرد رازیانه را با 4 گرم قند ساییده مخلوط نمایند و چهار قسمت کنند و در عرض روز در چهار بار بخورند.

معارف گیاهی، ج 3، ص: 191

سنبل الطیب

معارف گیاهی، ج 3، ص: 192

دم‌کرده سنبل الطیب: 10 گرم ریشه سنبل الطیب را در هزار گرم آب جوش دم کرده و صاف نمایند. این دم‌کرده ضد تشنج است و مریض به جای آب مشروب، می‌تواند مرتبا از آن بخورد. البته طعم و بوی چندان مطبوعی ندارد.

تنطور سنبل الطیب: ریشه سنبل الطیب یک واحد و الک 60 درجه 5 واحد.

سنبل الطیب را خرد کرده مدت 10 روز در الکل بخیسانند و بعد صاف کنند و حفظ نمایند. مقدار خوراک آن از 30-2 گرم است که در یک پوسیون ممکن است خورده شود.

عصاره الکلی سنبل الطیب: ریشه سنبل الطیب 1 واحد، الکل 60 درجه 5 واحد.

سنبل الطیب را خرد کرده در ظرف مخصوص داروسازی برای عصاره، ریخته با قدری الکل خیس می‌کنند و درب ظرف را بسته مدت 12 ساعت بگذارند بماند سپس بقیه الکل را بریزند و بعد صاف کرده و صاف‌شده را برای گرفتن الکل آن تقطیر کنند و فرآورده حاصل را در حمام ماریه تبخیر کنند تا در حد عصاره غلیظ قوام آید. مقدار خوراک از این عصاره که ضد تشنج است از 2-1 گرم است که معمولا به‌طور حب می‌خورند.

شربت سنبل الطیب: عصاره سنبل الطیب 4 واحد، عرق سنبل الطیب 100 واحد، قند سفید 180 واحد. عصاره را در عرق حل کنند و در حمام ماریه در ظرف درب‌داری قند را در محلول ریخته و حل نمایند. این شربت محرک و ضد تشنج است.

مقدار خوراک آن از 20-2 گرم است که بتدریج با قاشق کوچک بخورند و از داروهای مخصوص هیستری و هیجانات عصبی است.

عرق سنبل الطیب: سنبل الطیب به مقدار مورد نظر و مقدار کافی آب. سنبل الطیب را خرد کرده مدت 12 ساعت در آب بخیسانند بعد تقطیر کنند تا از هر واحد سنبل الطیب که مصرف شده 4 واحد مقطر به دست آید و برای گرفتن اسانس مایع تقطیرشده را در قابلمه‌ای جمع نمایند. این عرق را به عنوان ماده مؤثر در پوسیونهای ضد تشنج مصرف کنند.

اسانس سنبل الطیب: اسانس سنبل الطیب را برای رفع بی‌حسی و اغمای ناشی از تبهای شدید و همچنین در هیستری و آسم مصرف می‌نمایند و بسیار مؤثر است.

مقدار خوراک آن 2-1 قطره است که روی حبه قند چکانیده می‌خورند و یا از 3/0-2/0 گرم در یک پوسیون روغنی مخلوط کرده هر نیم ساعت یک قاشق کوچک می‌خورند.¹³

¹³ میر حیدر، حسین، معارف گیاهی، 8 جلد، دفتر نشر فرهنگ اسلامی - تهران، چاپ: هفتم، 1385 ه.ش.